

Socialinės segregacijos įtampos Neringoje: ką „invazinio“ etiketė padeda suprasti apie socialinės, simbolinės ir fizinės erdvės ryšius?

 TADAS ŠARŪNAS

Klaipėdos universiteto Socialinių pokyčių studijų centras, S. Nėries g. 5, 92227 Klaipėda, Lietuva
El. paštas tadas.sarunas@fsf.vu.lt

Šiame straipsnyje nagrinėjamos socialinės įtampos, kylančios dėl gilėjančios socioerdvinės segregacijos Kuršių nerijoje. Analizė parodo ribotą džentrifikacijos ir jos išvestinių sąvokų bei jas lydinčių analitinių argumentų aiškinamąją galią. Remiantis Neringos miesto atvejo studija, kurios pagrindą sudaro jos senbuvijų ir naujakurių būsto istorijų tyrimas, atskleidžiami kontekstiniai vietos niuansai, svarbūs siekiant tiksliau atskleisti socioerdvinės segregacijos patyrimus, jų priežastis ir pasekmes. Šios vietovės senbuviai susiduria su vietos simbolinę reikšmę keičiančiais gyvenimo būdo pokyčiais ir patiria simbolinio išstūmimo jausmus. O naujakuriai patiria socialinės integracijos sunkumų, kuriuos žymi jiems klijuojama stigmatizuojanti „invazinių“ etiketė. Šia atvejo analize kviečiama kritiškai peržiūrėti džentrifikacijos diskusijose vyraujančias išankstines nuostatas apie pagrindinius tokios erdvinės segregacijos veikėjus ir šio proceso pasekmes. Kaip metodologinė alternatyva šiems procesams aprašyti ir aiškinti siūloma naudoti socialinės erdvės, simbolinės erdvės ir fizinės erdvės sąvokų triadą.

Reikšminiai žodžiai: džentrifikacija, socialinė segregacija, socialinė erdvė, stigmatizacija

ĮVADAS

Prieš penkerius metus nuvilnijusi COVID-19 pandemijos banga sukėlė ir kitą – akademi- nių tyrimų apie šios pandemijos padarinius – bangą. Viena iš temų, kurią suaktyvino šiomis aplinkybėmis pagausėję gyventojų persikėlimai iš miesto į mažiau apgyvendintas vietas yra socioerdvinė atskirtis. Viena vertus, po pandemijos įprastu tapęs nuotolinis darbas įpūtė nau- jos vilties ekonominės ir socialinės plėtros siekiančioms mažiau apgyvendintoms vietovėms. Kita vertus, tyrimai parodė ir prieštarinę tokiu mobilumo poveikį vietos bendruomenėms, įskaitant pakrančių regionų gyventojus (Willett 2023). Miestų džentrifikacijos (miestų plėtros kryptis – neprestižinių rajonų pavertimas vidurinės ir aukštosios visuomenės klasių gyvena- mąja vieta) apraiškas tiriantys mokslininkai galėjo iš anksto spėti, jog tokio mobilumo akivaiz- doje galimos įtampos tarp vietos senbuvijų ir naujakurių. Tačiau pasikeitęs kontekstas suteikia galimybę peržiūrėti džentrifikacijos tyrėjų teorinius instrumentus. Vienas iš geriausių būdų tikrinti teorinių sąvokų atsparumą – išbandyti jas empiriniu tyrimu. Todėl šiame straipsnyje

pristatomi 2024 m. lapkričio – 2025 m. sausio mėnesiais Kuršių nerijoje įgyvendinto kokybinio tyrimo rezultatai. Straipsnyje siūlau pažvelgti, kiek džentrifikacijos sąvoka ir su ja susijusios diskusijos kertiniai argumentai gali padėti arba trukdyti suprasti besikeičiančią socialinę realybę. Kartu siūlau metodologinę alternatyvą, leidžiančią interpretuoti socialinius pokyčius erdvinę segregaciją patiriančiose vietovėse.

DISKUSIJA APIE DŽENTRIFIKACIJĄ IR AKTUALŪS JOS KLONAI

Džentrifikacijos terminą į akademinę apyvertą septintajame dešimtmetyje įvedė geografė Ruth Glass, stebėdama vidurinės klasės antplūdį į apleistus Londono rajonus (Glass 1964). Ši, į jokių teorinius diskursus iš anksto nenurodanti sąvoka, matyt, dėl savo semantinio atvirumo ir pagavios žodinės formos sulaukė mokslininkų dėmesio. Netrukus aplink ją formavosi šio reiškimo poveikį aiškinanti mokslinė diskusija, kurioje daugiausia dėmesio buvo skiriama nekilnojamojo turto atnaujinimui ir jį lydinčiam vietinių gyventojų išstūmimui. Diskusijos apie džentrifikaciją tapo viena aktyviausių miesto studijų tyrimų krypčių. Ji pasižymi klasiškine takoskyra tarp struktūrinių ir kultūrinių šio reiškimo interpretacijų (Brown-Saracino 2010). Šios diskusijos argumentai buvo išbandyti įvairiuose socialiniuose ir geografiniuose kontekstuose, taip masiškai produkuojant su džentrifikacijos terminu susijusias išvestines sąvokas – savotiškus jos klonus. Pavyzdžiui, džentrifikacijos sąvoka taikyta stebint studentiškus miestus (arba *studentifikacija*) (Smith 2004), kaimo vietoves (*kaimo džentrifikacija*) (Phillips 1993) arba turistines vietoves (*turistifikacija*) (López-Gay ir kt. 2021). Tokie sąvokos taikymai paskleidė diskusijos argumentus iš miesto studijų į regioninių studijų lauką. Džentrifikacijos diskusiją galima laikyti sėkmingos akademinės diskusijos pavyzdžiu, kai pradinės diskusijos idėjos buvo reprodukuojamos. Tačiau ši sėkmė pasiekta sava kaina. Diskusijai plėtojantis buvo nutolta nuo kritinės perspektyvos, kuria nuo pat šios diskusijos pradžios buvo kvestionuojama neoliberali miestų plėtros politika (Slater 2006).

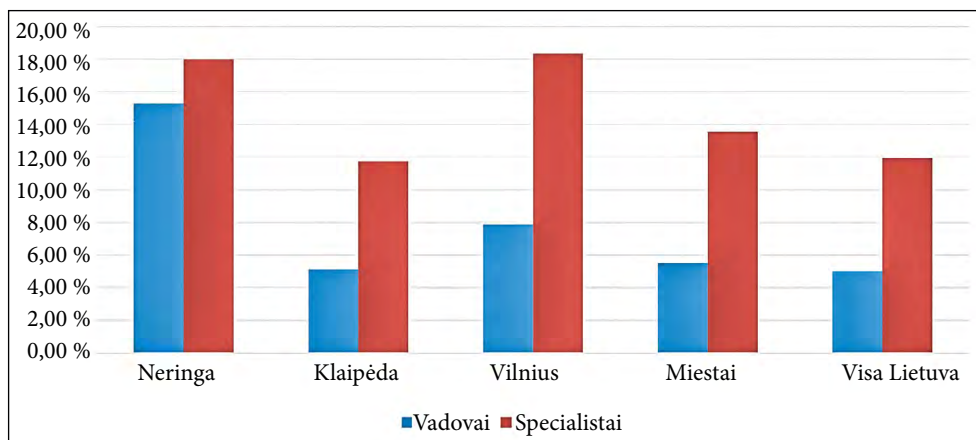
Galvojant apie šiame straipsnyje pristatomą tyrimo atvejį, turistifikacija veikiausiai būtų pati aktualiausia iš šių išvestinių sąvokų, gimusių debatuose apie džentrifikaciją turistinėse vietovėse. Ekonominės restruktūrizacijos akivaizdoje pakrančių vietovių bendruomenės neretai tampa ypač priklausomos nuo pajamų, gaunamų iš turizmo. Turistifikacijos tyrimuose dažnai pabrėžiamas neigiamas jos poveikis tokių vietovių socialinei sanglaudai. Pirma, turistifikacija lemia gyventojų demografinės struktūros kaitą (Casado-Díaz 1999). Padidėjus apgyvendinimo vietų paklausai, iškyla ir būsto įperkamo vietos gyventojams problemų, kurias ypač sustiprina nereguluojama privati nuoma tokiose platformose kaip „AirBnb“ (Füller, Michel 2014; Cheung, Yiu 2022). Turizmo plėtra dažnai išstumia tradicines ekonominės veiklos formas, vietinės kultūrinės praktikos komercializuojamos, o tai bendrai pakeičia vietovės charakterį (Alipour, Vughangmeh 2010; Milano, González-Reverté, Benet Mòdico 2023). Turizmo plėtros ekonominė nauda ne visada atsveria šiuos neigiamus poveikius. Nors turistifikacijos rizikos yra panašios visose turistams patraukliose vietovėse, pakrančių bendruomenės ir uostamiesčiai turi tam tikrų ypatumų – nuo paplūdimių, kaip turizmo plėtrai patrauklių vietų, iki ekonominių niuansų plėtojant į mažas pajamas turinčius turistus nukreiptą kruizinį turizmą (Andrade, Costa 2020; Simas, Oliveira, Cano-Hila 2021). Vis dėlto tokios išvados apie turistifikacijos poveikį iliustruoja ir tam tikrus ribotumus, būdingus diskusijoms apie reiškinius, įvardijamus iš džentrifikacijos diskurso išvestomis sąvokomis. Kaip ir džentrifikacija, turistifikacija yra populiarus šios sąvokos variantas, taikomas labai skirtinguose socialiniuose ir ekonominiuose kontekstuose. Ir nors ji tinkama reiškiniai apibūdinti, visgi turi mažai aiškinamosios galios (Sequera, Nofre 2018; Ojeda, Kieffer 2020). Tokie ribotumai apskritai yra būdingi ir

visam diskusijų apie džentrifikaciją (-as) spektrui, kuriame dažniausiai apsiribojama socialinių reiškinių aprašymu, o ne jų aiškinimu. Šiuose svarstymuose apie turistifikacijos tyrimų ribotumus galima aptikti panašių nuostatų kaip ir diskusijose apie džentrifikacijos diskurso ribotumus, pavyzdžiui tai, jog į diskusijas apie džentrifikaciją prisijungiantys naujokai nerodo didelio pasiryžimo toliau plėtoti teorinį šios diskusijos pagrindą (Slater 2017). Tokie tyrimai atkreipia dėmesį į labai konkrečias socialines ir ekonomines nelygybes bei jų pokyčius, aprašo neigiamą poveikį bendruomenių socialinei sanglaudai ir suteikia balsą nepatogumus patiriančioms bendruomenėms. Visgi dėl teorinio išplėtojimo stokos jų galimybės paaiškinti tokių nepatogumų ištakas yra ribotos.

Tokie argumentai apskritai rodo ribotą diskusinių argumentų, sukurtų remiantis džentrifikacijos sąvoka, perkeliamumą. Džentrifikacijos teorijos taikomos visame pasaulyje, skirtinguose geografiniuose kontekstuose, kurių raidos istorija gali labai skirtis (Maloutas 2012; Maloutas 2018). Tačiau kontekstiniai skirtumai yra svarbūs, o jų nepaisant suplokštinamos interpretacijai svarbios prielaidos. Dėl šių priežasčių interpretuodamas džentrifikacijos ir turistifikacijos procesų atspindžius Neringos gyventojų istorijose naudojuosi Loïc Wacquant pasiūlytu erdvės triados analitiniu pagrindu (Wacquant 2022). Savo socialinių-erdvinių reiškinių analizės modelyje L. Wacquant kviečia mus pasitelkti Pierre Bourdieu sociologijos sąvokas – ypač socialinės erdvės ir simbolinės erdvės sąvokas. L. Wacquant teigia, kad norint suprasti socialinius pokyčius tam tikroje fizinėje erdvėje, t. y. tam tikros vietovės urbanistinėje aplinkoje, reikia naudoti abstrakčias teorines sąvokas, tinkamas socialinei analizei. Viena iš tokių sąvokų yra socialinė erdvė, nurodanti į visuomenės socialines hierarchijas. Istorijos eigoje šios hierarchijos palieka įspaudus ir fizinėje erdvėje – kaip netolygus vietos išteklių pasiskirstymas, lemiantis daugiau ar mažiau palankias gyvenimo sąlygas. Tačiau, norint visapusiškai suprasti šį procesą, būtina atsižvelgti ir į simbolinę erdvę. Ši sąvoka žymi prasmų ir klasifikavimo sistemą, pagal kurią žmonės ar vietos suvokiamos ir vertinamos visuomenėje. Šiame straipsnyje tiesiogiai nesiūlau atsisakyti nei džentrifikacijos sąvokos, nei tokių išvestinių sąvokų kaip turistifikacija. Į jas veikiausiai siūlau žiūrėti kaip į sąvokas, apibrėžiančias, bet nepaaiškinančias tam tikras socioerdvinės segregacijos tendencijas.

NERINGOS ATVEJIS DISKUSIJAI APIE SOCIOERDVINĘ SEGREGACIJĄ

Geriausias būdas kvestionuoti diskusijos apie džentrifikaciją ar turistifikaciją aiškinamųjų argumentų stiprumą – lyginti juos su empiriniuose tyrimuose stebima socialine realybe. 2025 m. Neringoje buvo registruoti tik 4 453 gyventojai, todėl ji buvo mažiausia savivaldybė Lietuvoje, savaime išsiskirianti šalies kontekste. Vis dėlto, turint omenyje pastarųjų dešimtmečių gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencijas, būtent nuolatinis Neringos gyventojų skaičiaus augimas šią vietovę dar labiau išskiria iš kitų mažų Lietuvos vietovių. Gyventojų skaičiaus dinamika Neringoje atitinka bendras gyventojų skaičiaus augimo tendencijas Lietuvos pajūrio vietovėse. Pavyzdžiui, Klaipėdos mieste ir jo priemiesčiuose gyventojų skaičius per pastarąjį dešimtmetį padidėjo 11,3 proc., o Palangos miesto gyventojų skaičius – 18,1 proc. Tačiau net ir šiame teigiamame pakrančių teritorijų gyventojų skaičiaus augimo kontekste Neringos savivaldybė išlieka išskirtinė – per pastarąjį dešimtmetį čia oficialiojoje statistikoje skelbiamas gyventojų skaičius išaugo net 48,6 proc. Vis dėlto Neringos atvejo aktualumą socialinės segregacijos analizei pagrindžia kiti rodikliai. 2021 m. gyventojų surašymo duomenys rodo, kad Neringoje registruotų vadovų dalis yra kelis kartus didesnė nei šios profesinės grupės dalis kituose Lietuvos miestuose, įskaitant kaimyninę Klaipėdą ir netgi sostinę Vilnių. O registruotų specialistų dalis yra pusantro karto didesnė nei Klaipėdoje ir panaši į stebimą Vilniuje (1 pav.).

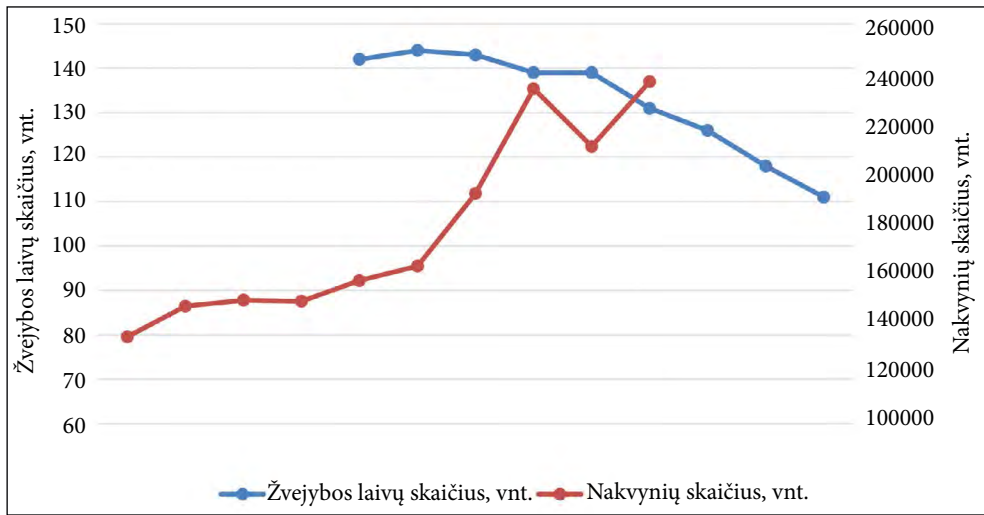

1 pav. Vadovų ir specialistų dalis Neringoje ir kitose Lietuvos vietovėse.

Šaltinis: Valstybės duomenų agentūra

Šie skaičiai leistų matyti Neringą kaip brandžios džentrifikacijos pavyzdį arba teritoriją, kurioje gyvena didelė aukšto socialinio ir ekonominio statuso gyventojų dalis. Tačiau taip buvo ne visada. Todėl, aptariant socialinių pokyčių Neringoje aktualumą socialinės segregacijos tyrimams, svarbu atkreipti dėmesį ir į šio regiono socialinę raidą bei kontekstinius ypatumus. Surašymų statistika taip pat slepia ir paprastą praktinę tiesą – subtilų, tačiau svarbų būtent Neringai būdingą skirtumą. Didesnė nei kitose Lietuvos vietovėse vadovų ir specialistų dalis šioje teritorijoje yra susijusi ir su antrą būstą ar vasarnamius turinčiais namų ūkiais. Šiems namų ūkiams būdinga praktika bent vienam asmeniui registruoti savo gyvenamąją vietą Neringoje, siekiant išvengti patekimo į šią teritoriją kaštų – įvažiuojantiems automobiliams taikomo ekologinio mokesčio ir kelto bilieto kainos. Kitas svarbus išskirtinumas – tai, kaip ši vietovė prisitaikė prie šalies ekonomikos struktūrinių pokyčių. Per pastaruosius dešimtmečius Neringos gyventojai išgyveno savitą per visą Lietuvą nuvilnijusios ekonominės restruktūrizacijos versiją. Šioje ypač skurdaus dirvožemio vietovėje, kuri niekada nepasižymėjo intensyvia žemdirbyste, mažėja komercine žuvininkyste užsiimančių žvejų skaičius. Kaip ir kituose Lietuvos regionuose, darbininkiškas darbo vietas čia keičia augantis paslaugų sektorius, kuris pirmiausia reiškiasi augančia turizmo plėtra. Ekonominė restruktūrizacija Neringoje keičia istoriškai šiai vietovei labai svarbių veiklų – žvejybos ir turizmo – pusiausvyrą (2 pav.). Svarbūs yra ir geografiniai bei kultūriniai šios vietovės ypatumai. Neringos miestas yra vienintelė nuo žemyninės Lietuvos dalies vandeniu atskirta teritorija. Be to, šiame pusiasalyje gausu kultūrinių ir gamtinių vertybių – 2000 m. jis buvo įtrauktas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, o Kuršių nerijos nacionalinio parko teritorijai taikomas aukščiausias valstybės apsaugos lygis.

Visos šios aplinkybės leidžia Neringą laikyti išskirtiniu socioerdvinės segregacijos tyrimų atveju, tinkamu džentrifikacijos diskusijos nuostatomis tikrinti. Atsižvelgdamas į šį kontekstą, interpretuoju ir šio atvejo tyrimo metu surinktą kokybinę medžiagą – kokybinių interviu duomenis, kurie suteikia balsą Neringos gyventojams. Jie savo gyvenimą apibūdina kasdienio gyvenimo kalba ir jai būdingomis kategorijomis. Vieną tokių kategorijų – „invasioniai“ – anksčiau ar vėliau paminėjo dauguma tyrimo dalyvių. Šiuo žodžiu dalis vietos senbuvių apibūdina

2 pav. Vietos ekonominių veiklų augimo ir nuosmukio pavyzdžiai: turistų nakvynių skaičiaus Neringoje gausėjimas ir žvejybos laivų skaičiaus Kuršių mariose mažėjimas.

Šaltinis: Valstybės duomenų agentūra

Neringos naujakurius. Dalis jų vartoja kitą stigmatizuojančią etiketę – „kormoranai“ – kontroversiškai Kuršių nerijoje pagarsėjusią paukščių rūšį, kuri netikėtai sugrįžusi į Neriją savo išmatomis išnaikino didelius sengirės plotus. Šios etiketės susijusios su Kuršių nerijos nacionalinio parko kalba. Šios institucijos kraštovaizdžio išsaugojimo pastangos apima invazinių augalų ir kitų rūšių plitimo valdymą bei kontrolę. Reikia pripažinti, kad specifinės socialinės įtampos tarp senbuvių ir naujakurių šiame mažai apgyvendintame krašte nėra naujas reiškinys (Strakauskaitė 2018; Safronovas 2019). Tačiau „invazinio“ etiketė šiame krašte yra nauja. Skirtingai nei neutralios mokslinės ir administracinės kategorijos, taip pat istoriškai nutolusios, „atšalusios“ sąvokos „invazinio“ kategorija yra persmelkta socialinių įtampų, kurias sukelia būtent šiandienos socioerdviniai pokyčiai. Siekdamas geriau suprasti, kaip šie pokyčiai patiriami Neringoje, atlikau lauko tyrimą, kurio metu surinkau 10 kokybinių interviu su šios vietovės gyventojais.

Pirmieji šio tyrimo dalyviai į tyrimą buvo įtraukti išplatinus kvietimą socialiniuose tinkluose. Vėliau tyrimo dalyvių imtis plėsta taikant „sniego gniūžtės“ metodą, tačiau galutinis dalyvių atrinkimas buvo grindžiamas tam tikrų socialinių grupių balansu. Šiuo atžvilgiu pagrindinis dėmesys buvo skiriamas tam, kad būtų užtikrintas vienodas vietos senbuvių (Neringoje gyvenančių 15 metų ar ilgiau) ir naujakurių (gyvenančių čia arba turinčių antrąjį būstą ne ilgiau kaip 5 metus) skaičius. Kitas prioritetas buvo bent iš dalies pasiekti balansą tarp skirtingomis sociodemografinėmis charakteristikomis pasižyminčių dalyvių – kiek tai įmanoma tokios ribotos apimties kokybiniame tyrime. Šių pastangų rezultatas – tarp tyrimo dalyvių vyrų ir moterų santykis siekia 4:6, taip pat įtrauktos visos pagrindinės profesinės grupės iš trijų skirtingų Neringos miesto gyvenviečių. Visi tyrimo dalyviai patenka į 30–55 metų amžiaus grupę. Interviu buvo atliekami kaip pusiau struktūruoti biografiniai „būsto istorijų“ interviu. Tyrimo dalyvių buvo prašoma papasakoti apie vietas ir namus, kuriuose jie gyvena per visą

savo gyvenimo kelią iki šių dienų (Clapham 2005). Toks metodas leidžia atlikti biografinius interviu, ypatingą dėmesį skiriant santykiui su erdve ir vieta. Interviu medžiaga suteikė šiam tyrimui informacijos apie bendrą dalyvių socialinę istoriją bei leido tokiame kontekste interpretuoti jų santykį su vieta (tiek namais, tiek gyvenamąja vietoje), taip pat santykius su vietos gyventojais. Atlikus šios medžiagos kodavimą išryškėjo trys pagrindinės temos: kraštovaizdis, socialinė infrastruktūra ir socialinės įtampos. Šios temos buvo toliau interpretuojamos naudojant L. Wacquant pasiūlytą erdvės triadą, lyginant, kaip jos dimensijos pasireiškia skirtingų dalyvių grupių gyvenimo istorijose. Neringa yra nedidelė bendruomenė, o interviu palietė ir joje vyrančias socialines įtampas. Todėl šiame straipsnyje apsiribojau minimaliu anonimizuotų originaliųjų citatų skaičiumi, kuris suteikia balsą skirtingai Neringos socialinius pokyčius patiriantiems gyventojams, kartu užtikrinant tyrimo dalyvių konfidencialumą.

BESIKEIČIANTIS ŽVILGSNIS Į NERINGOS KRAŠTOVAIZDŽIO REIKŠMES

Džentrifikacija iš esmės yra aprašomoji sąvoka, įvardijanti vieną pagrindinę teritorijos socio-erdvinės kaitos aplinkybę – tokiose teritorijose daugėja aukštesnio socioekonominio statuso gyventojų dalis. Lietuvos kontekstą pažįstantiems skaitytojams klausimas, kodėl žmonės keliasi gyventi į Neringą, galėtų atrodyti trivialus. Peržiūrint socialinės segregacijos tyrimų diskusijas, Neringos atvejį tampa ypač aktualus, nes jis atkreipia dėmesį į aukštesnio statuso gyventojus pritraukti galinčių ekonominių ir kultūrinių išteklių įvairovę. Vienas ryškiausių bruožų, kuriuo išsiskiria šiame tyrime dalyvavę Neringos naujakuriai, yra tai, kokį dėmesį jie skiria vietos kultūriniam kraštovaizdžiui. Savo apsigyvenimo Neringoje pasakojimuose jie parodo išskirtinį susidomėjimą vietos istorija ir rūpestį paveldu. Tai nebūtinai reiškia, kad toks dėmesys būdingas visiems Neringos naujakuriams – veikiau tai šio tyrimo dalyvių savybė. Jų gyvenimo istorijos pasižymi ankstyvu sąlyčiu su kultūriniu kapitalu bei aukštu išsilavinimu, neretai apimančiu ir Neringos kraštovaizdžio kultūrinę vertę „perskaityti“ reikalingus įgūdžius. Būtent šios tyrimo dalyvių savybės padeda jiems aiškiau artikuliuoti, o mums – geriau suprasti, kaip vietos kultūrinių išteklių atpažinimas gali tapti argumentu šią vietą pasirinkti gyvenimui. Vis dėlto pasirinkimas gyventi Neringoje nėra racionalaus šių verčių išskaičiavimo rezultatas. Naujakuriai vietos kultūrinių formų išskirtinumą pajaučia intuityviai, o tik vėliau seka bandymas išsiaiškinti, kokia gi yra šių ženklų kultūrinė istorija. Iš klasikinio miestų socialinės segregacijos studijoms būdingo džentrių paveiklo šie naujakuriai išsiskiria ir savo santykiu su gamta, kuri juos supa Neringoje. Naujakuriai linkę rodyti labiau rekreacinį požiūrį į gamtą nei šios vietos senbuviai. Kaip sako Sigita:

Gamta yra visiška atgaiva sielai. Bendrai tai man yra poilsis. Tai yra... Aš be gamtos savęs neįsivaizduoju tiesiog, nes ten yra visiškai (vardina gamtinius elementus aplink savo namus). Visa tai yra tiek estetiškai, tiek, na, tarkim, psichologiškai, emociškai gydanti aplinka. Sakytčiau, taip, ar ne, gydanti, raminanti ir suteikianti visiško tokio „relax“ jausmo.

Artumas gamtai arba galimybė ją stebėti netoliese namų ar pro jų langus yra labai svarbus šios vietos išteklius vidurinės klasės naujakuriams. Daugeliu atvejų kultūrinis ir gamtos paveldas yra naudojamas kaip argumentas persikelti iš patogaus miesto gyvenimo į Neringą. Tačiau tai nereiškia, kad kultūrinės Neringos kraštovaizdžio reikšmės nėra svarbios ir vietos senbuviams. Štai Antanas, kurio tėvai buvo vieni pirmųjų naujakurių prasidėjus sovietinei okupacijai, labai detaliai pasakoja apie šios vietos paveldo ir aplinkinės gamtos ypatumus. Visgi jo santykis su gamta labiau praktinis: kitaip nei naujakuriai, jis daugiau pasakoja apie tai, ką jam suteikia kasdieniai pasivaikščiojimai po gamtą bei jos stebėjimas besikeičiant metų

laikams. Kiek kitokią jo gamtos pajautą galima sieti ir su Antano profesija. Jo, kaip žvejo, georovė tiesiogiai priklauso nuo atidaus stebėjimo, kas vyksta gamtoje. Antanas puikiai supranta Kuršių nerijos kraštovaizdžio išskirtinumą ir per savo kasmetines atostogas Pietų Europoje jo gana greitai pasiilgsta. Tačiau jo, kaip ir kitų senbuvų, pasakojimai yra persmelkti bendro praradimo jausmo, būdingo socialinės segregacijos tyrimuose atskleidžiamiems senųjų gyventojų pasakojimams apie džentrifikaciją patiriančias kaimynystes:

Pasikeitė žmonės. Anksčiau buvo vieningi. Tėvai, kai iš ryto išvarydavo į darbus – kaimynams tekdavo mane pakelti, kad mokyklos nepraleisčiau ar darželio. Padėdavo apsirengti darželiui. Durų niekas nerakindavo. Kaimynai draugiški būdavo su kaimynais. Jeigu kokie svečiai atvažiuodavo, tai pusė namo eidavo švęsti. Dabar to draugiškumo nebeliko. Jeigu nori pasikviesti kažkokius pažįstamus draugus, tai nežinau, ką turi daryti, kad sudomintum juos. Nebent kokią Madonną pasikviesti, dainininkę, kad padainuotų. Tokie uždari žmonės. Žmonės buvo kitokie, draugiški, visi nuoširdūs, kaip visoj Lietuvoj. Bet prasidėjo kapitalizmas ir sugedo, pasikeitė.

Antanui šie praradimo jausmai pirmiausia siejasi su glaudžiais kaimynų santykiais, stipriu solidarumu ir savitarpio pagalba, bendru laisvalaikiu ir šventėmis, kurias jis prisimena iš savo vaikystės Neringos žvejų bendruomenėse. Jis reiškia gilų nepasitenkinimą tuo, kaip gamta prižiūrima Kuršių mariose. Savo rūpestį gamta Antanas priešpriešina biurokratinei kontrolei, kurią šioje saugojamoje teritorijoje įgyvendina aplinkos apsaugos institucijos. Jį ypač piktina žvejybos taisyklių griežtinimas, kuris, jo nuomone, žlugdo mažas žvejybos įmones. Tai jis laiko biurokratijos kerštu žvejams, kurie, anot jo, dėl savo praktinio ryšio su gamta tiksliausiai pastebi ir greičiausiai prabyla apie gamtos nepriežiūrą. Panašų nepasitenkinimą Antanas išreiškia ir kultūros paveldo apsaugos taisyklėmis. Jam atrodo, kad šiam UNESCO saugomo paveldo objektui taikoma kontrolė prieštarauja praktinei kasdienio gyvenimo logikai. Be to, jis mano, kad turtingiems vietos naujakuriams prisitaikyti prie šių griežtų taisyklių yra daug lengviau, ir šią situaciją sieja su galima korupcija.

Šiuose pasakojimuose apie Neringos kraštovaizdį galima įžvelgti klasikines džentrifikacijos studijoms būdingas opozicijas. Vienoje pusėje matome šios teritorijos naujakurius, kurie, sekdami džentrifikacijos tyrimams būdingas interpretacijas, atpažįsta kultūrinius vietos išskirtinumus ir jais grindžia savo pasirinkimą gyventi šioje vietovėje (Shaw 2004). Čia taip pat galėtume įtraukti naują „žaliosios džentrifikacijos“ diskursą plėtojančių mokslininkų teiginius, kad keičiantis klimatui būtent žalioji infrastruktūra tampa pagrindiniu kovų dėl patogesnio gyvenimo objektu bei nulemia džentrių pasirenkamas gyvenamąsias teritorijas (Anguelovski ir kt. 2019). Kitoje pusėje turėtume atpažinti vietos senbuvius, kurių gyvenimo pasaulį sujaukia naujakurių gyvenimo būdas ir ekonominis spaudimas, verčiantis juos prisitaikyti ar net keisti gyvenamąją vietą. Saugomų teritorijų apsaugos taisyklės iš tiesų yra susijusios su tam tikrais praktiniais apribojimais ir ekonominiais prisitaikymo prie šių taisyklių kaštais, kuriuos patiria vietos gyventojai. Nesant tokių kaštų bent iš dalies padengiančių subsidijavimo mechanizmų, jie gali tapti viena iš senbuvius išstumiančių aplinkybių (Arkaraprasertkul 2019; Grevstad-Nordbrock, Vojnovic 2019). Tačiau Neringoje kur kas svarbesni yra ekonominės restruktūrizacijos nulemti pokyčiai, dėl kurių žvejyba turi vis mažesnę ekonominę svarbą. Čia išstumiami ne tiek gyventojai, kiek su šia tradicine ekonomika susiję kraštovaizdžio suvokimo ir įprasminimo būdai. Analizuojant Neringos senbuvų ir naujakurių pasakojimus, išryškėja priešprieša tarp skirtingų simbolinių verčių, kurias skirtingi gyventojai priskiria šios vietos kraštovaizdžiui. Specifinį naujakurių požiūrį į Neringos kraštovaizdį galima interpretuoti kaip specifinės vidurinės klasės habitus apraišką. Šį kraštovaizdį jie bando įprasminėti intuityviai,

remdamiesi savo socialinėmis nuostatomis, susiformavusiomis per gausiu kultūriniu kapitalu paženklintas gyvenimo istorijas (Bourdieu 1984). Tačiau tokį potraukį būtent kultūrinėms šios vietos reikšmėms jie atskleidžia ne kaip vienkartinį kultūrinio dominavimo veiksmą, rodantį jų išskirtinę teisę į šią erdvę, bet kaip ilgesnio savęs kūrimo projekto dalį. Kitaip nei naujakuriams, šios vietos senbuviams Neringos kopos ir miškai nėra vien tik įspūdingas ir kvapą gniaužiantis kraštovaizdis. Ilgesnę socialinę istoriją čia turintiems žmonėms Neringa pirmiausia yra jų bendruomenės gyvenimo pasaulio scena. Žvelgiant tik į kraštutinius šio tyrimo dalyvių įvardytus matymo variantus, praktišką ir gamtinėms detalėms jautrų žvejo žvilgsnį Neringoje keičia romantiška, kultūrinio kraštovaizdžio išskirtinumui jautri naujakurio akis.

PATRAUKLI VIETOS INFRASTRUKTŪRA, BET KAM JI SKIRTA?

Vien romantinis ryšys su gamta, kurį atskleidžia naujakurių pasakojimai, nėra pakankamas argumentas apsigyventi šioje nuo tankiau apgyvendintų teritorijų nutolusioje vietovėje. Kaip pastebima miestų segregacijos studijose, tokiu argumentu dažnai tampa socialinės infrastruktūros, ypač švietimo infrastruktūros kokybė (DeSena 2006). Kaip kurortinė teritorija, Kuršių nerija turi nemažai infrastruktūros privalumų, ypač jeigu juos lygintume su kitomis mažai apgyvendintomis Lietuvos vietovėmis, kurios gyventojų depopuliacijos akivaizdoje tiesiogine prasme kovoja dėl išlikimo. Viltė, pirmą kartą Kuršių neriją kaip nuolatinę gyvenamąją vietą išbandžiusi gyvendama savo šeimos vasarnamyje per COVID-19 pandemiją, teigia, kad galimybė naudotis kokybiškomis mažamečių vaikų dienos priežiūros paslaugomis buvo pagrindinis argumentas, nulėmęs jos sprendimą palikti savo gimtąjį miestą. Vienam iš jos vaikų sulaukus mokyklinio amžiaus, ji taip pat suprato, kad mokyklos pasirinkimas šioje vietoje leis išvengti įtampos, kurią jos aplinkos draugai patiria bandydami pasirinkti jų socialiniam statusui tinkamą švietimo įstaigą mieste:

Tada kažkaip atėjo tas mokyklos laikas ir, ir tada suprantu, kad, pavyzdžiui, visos mano draugės renkasi mieste mokyklą. Yra žiauriai sudėtinga išsirinkti gerą mokyklą, rasti labai sunku. Tada reikia privačią mokyklą. Privati mokykla labai brangiai kainuoja. Tada reikia ten jos ieškoti. Tu nežinai, ar ta mokytoja gera, ar negera. Žodžiu, žinau daug pavyzdžių, kur šokinėja per mokyklas arba vežioja į mokyklą, kur ten valandą pirmyn, valandą atgal – savo gyvenimo kaip ir neturi. O čia labai fainai dėl to, kad yra viena mokykla ir vienas pasirinkimas. Ir šiočia tokia ramybė.

Tiek šią istoriją interpretuojant iš džentrifikacijos studijų perspektyvos, tiek analizuojant surašymo duomenis, Viltės sprendimas leisti savo vaikus į mažos gyvenvietės valstybinę mokyklą yra išskirtinis. Neringoje registruotų mažamečių vaikų iki devynerių metų dalis yra mažesnė nei kaimyninėje Klaipėdoje ar kituose Lietuvos miestuose. Pasirinkdama valstybinę, taigi socialiai neišsiskiriančią mokyklą, ji taip pat nukrypsta nuo miesto „džentriams“ būdingų socialinių normų. Tačiau akyliau žvelgiant į jos socialinį statusą, toks jos sprendimas nėra visiškai nesuderinamas su miesto „džentrių“ poveikslu. Jos šeima neturi pakankamo ekonominio kapitalo, kad šias normas galėtų visiškai įgyvendinti mieste. Vis dėlto gausiu kultūriniu kapitalu pasižyminčiai šeimai išsilavinimas yra labai svarbus, o šios gyvenvietės teikiamas švietimo paslaugas ji atpažįsta kaip gana geros kokybės. Dėl to, leisdama savo vaikus į šią mokyklą, ji jaučiasi rami. Iš tipinio džentrifikacijos dalyvio elgsenos poveikslu čia lieka tik išskirtinumo aspektas, kurį savitai kompensuoja tokios išskirtinės gyvenamosios vietos kaip Kuršių nerija pasirinkimas. Tačiau Viltėi toks ramybės jausmas dėl tinkamo vaikų išsilavinimo užtikrintas tik iki pradinės mokyklos baigimo. Ji turi didelių lūkesčių dėl savo vaikų vidurinio išsilavinimo, kuris, jos manymu, būtent ir užtikrins jų konkurencingumą. Tai gana

įprastos džentrifikacijai būdingos klasinės aspiracijos, kurias vis dėlto daug lengviau realizuoti mieste. Tad tokios naujakurių aspiracijos ir specifiniai poreikiai gali nulemti ir gana laikiną transakcinio pobūdžio santykį su gyvenamąja vieta.

Tai, kaip tyrimo dalyviai vertina vietos infrastruktūrą ir kaip naudojasi aplinka, labai priklauso ir nuo jų įsitraukimo į turizmo verslą. Čia išryškėja svarbūs vietinių gyventojų ir naujakurių skirtumai. Išskirtinis kultūrinis kraštovaizdis, kurio apsauga sukelia nepatogumų vietos gyventojams, taip pat yra ir tai, kas pritraukia į šią vietą ištikimų poilsiautojų srautus. Ekonominės restruktūrizacijos akivaizdoje jie tampa vis svarbesniu pajamų šaltiniu nekilnojamojo turto turintiems ar paslaugas siūlantiems gyventojams. Antanas ir kiti vietiniai, turintys poilsiautojams laikinai išnuomoti tinkamo nekilnojamojo turto, nestokoja istorijų apie savo įsitraukimą į šį verslą. Dažniausiai jis prasidėdavo nuo savo namų užleidimo poilsiautojams, o patys šeiminkai laikinai įsikurdavo sandėliukuose ar garažuose. Taip uždirbti pinigai šioms šeimoms tapdavo svarbiu pajamų šaltiniu, kuris pateisindavo nors ir laikiną, tačiau tikrą išskeldinimo iš namų jausmą. Dalis tokių pajamų būdavo atidedama remontui ar specialiai poilsiautojams skirtų erdvių įrengimui, taip siekiant neatsilikti nuo sparčiai besikeičiančių poilsiautojų komforto ar interjero lūkesčių. Tokios istorijos turi mažai ką bendro su turistifikacijos diskursu, kuris grįstas prielaida, kad gyventojai iš savo namų išstumiami ne poilsiautojų sezonui, o visam laikui. Sezonas Neringoje yra trumpas, o geras oras vasarą nėra garantuotas. Ir nors kraštovaizdžio ir paplūdimių grožis pritraukia minias turistų, jie išsiskirsto jau pirmosiomis rugsėjo savaitėmis. Vasaros metu vietinių gyventojų ir poilsiautojų erdvės naudojimo įpročiai gali sukelti laikinų įtampų, tačiau jų dažniausiai išvengiama atsiribojant erdviškai. Tyrime dalyvavę Neringos gyventojai aiškiai atskiria poilsiautojams priklausančias vietas ir susikuria savo maršrutus, kuriais judėdami išvengia nepageidautino kontakto. Vietiniai gyventojai turi savo mėgstamas pajūrio ir gamtos vietas, kurias lankydami apeina poilsiautojų minias. Šalia šios erdvinės atskirties nemažiau svarbus ir sezoniškumas – vasaros metu vietiniai gyventojai visiškai pasineria į sezoninį darbą, nuo kurio pajamų labai priklauso jų ekonominė padėtis likusį metų laiką.

Tačiau ne visų socialinių įtampų galima išvengti tokia erdvine atskirtimi. Jos pasireiškia tyrimo dalyvių pasakojimuose apie tai, kam yra skirta vietinė infrastruktūra ir kiek ją plėtojant atsižvelgiama į nuolatinį gyventojų poreikius. Rima yra vidutinio amžiaus neringiškę senbuvė, turinti stabilias pajamas iš darbo viešajame sektoriuje, kurias papildė įplaukėmis iš turto nuomos poilsiautojams. Nors pajamos iš turizmo jai labai svarbios, ji mano, kad šiuo metu miestas, plėtodamas infrastruktūrą, o privatus sektorius, plėtodamas paslaugas, išskirtinai atliepia tik turistų ir vilų savininkų iš žemyninės Lietuvos dalies poreikius. Rimos nuomone, šių grupių pajamos ir ekonominės galimybės yra kur kas didesnės nei vietinių gyventojų, o tai prisideda prie augančios atskirties jausmo:

Ir aišku, jeigu rinkoje yra poreikis, iškart atsiranda pasiūla. Dabar nauja SPA atsiradė, skirta būtent tokiam auksiniam jaunimui. Ten žmogui dvi valandos pabūti su chalatan ir taure kokteilių ar kažko kainuoja 50 eurų. Savaitgalį vat jiems tokių reikia aplinkų. Kur ta bendruomenė save žinanti, jie susitinka tokiose aplinkose. Tai aš suprantu, kad yra tokia kaip ir atskira bendruomenė tų žmonių. Atskira, tarkim, pagal jų poreikius, pagal pomėgius, pagal tam tikrus rangus. Galbūt jie ir susitinka tokiam kitokiam lygyje. Tai yra ir tos, ir mūsų kavinės, kai kurios labiau orientuojasi į tą tokį kitokį jaunimą. Tas vietinis gyventojas nelabai ir eina į tas kaves, nelabai naudojasi tomis paslaugomis, nes tai yra šiek tiek per brangu. Man pigiau nuvažiuoti į Klaipėdą, į baseiną ir paplaukioti. Tai man yra didesnis malonumas, nes aš žinau, ką aš gaunu už tai. O man nėra poreikio susitikti su ta publika, kuri yra išskirtinė. <...> Teko kalbėti man su vienu iš to auksinio jaunimo. Taip jis ir išsireiškė, kad labai seniai reikėjo tokios vietos mums – labiau mokiems. Tai jie ir kalba apie tai, kad jiems to reikia, kad čia jiems viskas per prasta.

Rita mano, kad ši tendencija – prioritetą teikti poilsiautojų ar turtingų vilų savininkų poreikiams – persikelia ir į viešosios infrastruktūros ir viešųjų paslaugų planavimą. Ji kalba apie „tylią daugumą“ pasiturinčių žmonių, darančių didelę įtaką tam, kaip formuojamas šios išskirtinės vietos gyvenimas. Rita piktinasi, kad šie žmonės tiesiog turi vasaros vilas, deklaruoja čia savo gyvenamąją vietą, kad gautų vietos lengvatas, tačiau didžiąją metų dalį čia negyvena ir prie vietos bendruomenės veiklų neprisideda. Skirtingai nei vietiniai, tokie pasiturintys naujakuriai dažniausiai nenuomoja savo turto ir neprisideda prie vietos turizmo. Ritos manymu, Neringa taip tampa savo socialinio statuso demonstravimo vieta. Palyginti su vietiniais gyventojais, tokių antrojo būsto (arba vasarnamių) savininkai turi kitokius socialinius poreikius ir kitaip suvokia šią vietą. Tačiau sezonui pasibaigus maloni šios vietos gamtinė aplinka tampa atšiauriu kraštovaizdžiu. Toks Neringos socialinio gyvenimo sezoniškumas sujaukia erdvinės segregacijos studijose kuriamą gana stabilų naujas teritorijas užvaldančio „džentrio“ įvaizdį. Kalbant apie erdvinę segregaciją Neringoje, svarbu pastebėti skirtumus tarp turistų ir naujakurių. Be to, naujakurius tikslinga skirstyti į naujus nuolatinius gyventojus ir tuos, kurie čia leidžia tik vasaras. Todėl Neringos gyventojų ar šios teritorijos naudotojų įvairovė yra kur kas didesnė nei paprasta „vietinių“ ir „naujakurių“ priešprieša. Visi šie socialinės erdvės veikėjai kuria skirtingą santykį su šia vieta, o siekiant ją suprasti, į šios vietos gyventojus reikia žvelgti iš visos Lietuvos socialinės erdvės perspektyvos.

KAS IR KĄ ŽYMI STIGMATIZUOJANČIA „INVAZINIO“ ETIKETE?

Džentifikacijos studijose socialinės segregacijos proceso aprašymai neapsiriboja konkrečią vietą įsisavinti ketinančių socialinių grupių elgsenų analize. Šio pasakojimo pagrindinė ašis – konfliktas, kylantis susidūrus skirtingas ekonomines galimybes turinčių socialinių grupių interesams. Šis konfliktas paprastai baigiasi ekonomiškai silpnesnės grupės išstūmimu – tokią kryptį suponuoja pats sąvokos apibrėžimas. Nuorodų į tokio pobūdžio konfliktą aptikta beveik visuose interviu su šio tyrimo dalyviais. Viena tokio konflikto išraiškos formų – stigmatizuojančios etiketės, kurias naujakuriams klijuoja vietiniai gyventojai. Apie ketletą šių etikečių variantų anksčiau ar vėliau užsimenama daugelyje interviu. Kai kurie naujakurius vadina „kormoranais“ – paukščiais, kurių kolonija Lietuvoje išgarsėjo savo išmatomis nuniokojusi šimtametę Juodkrantės sengirę. Kita etiketė – „invaziniai“ – paplito vietinių gyventojų internetinėse bendruomenėse. Ši etiketė taip pat glaudžiai susijusi su Kuršių nerijos nacionalinio parko vartojama kalba. Siekdamas išsaugoti Neringos kraštovaizdį, parkas, be kitų veiklų, kontroliuoja ir invazinių augalų plėtrą, todėl tokių biologinių sąvokų gausu jos komunikacijoje su vietos gyventojais. Sigitai, vienai iš Neringos naujakurių, kuriai pritapti čia sekėsi sunkiai, „invazinio“ etiketė reiškia vietinių gyventojų lūkesčius laikytis tam tikro gyvenimo būdo ir nerašytų taisyklių:

Anksčiau būdavo tik vasara, o tada jau pragyvenome ir žiemą, ir pavasarį, ir tuos visus sezonus pamatėme, taip toliau, žodžiu. Pamačiau dar iš arčiau bendruomenę, tada jau visai kitaip, negu kad atostogaujame. Ir tą požiūrį, kuris formuojasi ir koks jis yra, ir pajutau, požiūris į visus, kas įmanoma, mus ten vadina invaziniais. <...> Bet aš kažkaip, kadangi dar dalyvauju ir bendruomenėje, tai čia truputėlį kitas santykis yra, turiu omenyje geresnis, kad jie priima truputėlį artimiau, arčiau. Bet vis tiek, mano nuomone, Neringa yra Dogvilis.* Ta prasme, tai yra visiškai atskiras slangas su atskiromis taisyklėmis, kaip sala. <...> Bet taip, tai tokios mažos bendruomenės turi taisyklių kažkokių, kurios man visiškai nesuvokiamos ir kartais net

* Nuoroda į kino filmą „Dogvilis“ (režisierius Lars von Trier, 2003) – psichologinę dramą, nagrinėjančią mažo Amerikos miestelio moralinį nuosmukį.

atrodo nelabai žmogiškos. Vat toks vat pajautimas kažkoks, kad esi asmuo, bet tam, kad mane priimty, aš turiu kažkokius praeiti etapus ar kažkokius patikrinimus. Nežinau, kiek tai tęsis...

Ši citata puikiai apibendrina įtampas, su kuriomis Neringoje ilgėliau apsigyventi bandantys naujakuriai susiduria bendraudami su „vietiniais“ gyventojais. Konfliktai dažnai įsižiebia ieškant sutarimo dėl bendros nuosavybės ar aplinkinių erdvių priežiūros. Bandymai nusistatyti bendras taisykles ir jų laikytis dažnai būna nesėkmingi, o bendravimo būdo skirtumai taip pat nepadeda surasti bendro sutarimo. Tokios įtampos nėra būdingos vien Neringai – kasdienio gyvenimo įtampos tarp vietos naujakurių ir senbuvių džentrifikacijos tyrimuose aprašomos gana dažnai (Brown-Saracino 2007; Parker, Ternullo 2024). Šių įtampų pagrindas yra struktūrinis – tai naujakurių ir senbuvių ekonominio bei kultūrinio kapitalo skirtumai, lemiantys skirtingą požiūrį į tai, kaip vieta turėtų būti naudojama.

Bandant perprasti „invazinių“ kategoriją, svarbu pripažinti, kad ji iš tiesų slepia didelę naujakurių įvairovę. Viena jų dalis yra įsigijusi vasarnamius ir deklaravusi čia gyvenamąją vietą, kita – tokie asmenys kaip Sigita – mėgina šioje vietoje įsikurti nuolat. Vis dėlto tyrimo dalyviai, bandę apsigyventi Neringoje, nepiešia pergalingo vietos įsavinimo vaizdo, būdingo klasikiniam džentrifikacijos atvejams. Dėl sudėtingo integracijos proceso tokios naujakurės kaip Viltė ar Sigita linkusios telktis arčiau viena kitos, taip sudarydamos dar vieną izoliuotą šios teritorijos gyventojų grupę. Tokių grupių santykius apibrėžia ne kokie nors išskirtiniai tapatumo ar solidarumo šaltiniai, bet paprastas socialinių kontaktų poreikis. Tokia izoliuota ir paprasta socialinė aplinka nėra itin patraukli žmonėms, įpratusiems prie miesto gyvenimo būdo, todėl daliai tyrimo dalyvių tai tapo viena iš priežasčių palikti Neringą. Tačiau senbuviai, tokie kaip vidutinio amžiaus Neringos gyventoja Olga, naujakurių socialinės integracijos stokos priežastis mato kitaip:

Nes jei atvyksti čia gyventi, tai vis tiek turi suprasti, kad atvykai į kaimą. Ir jei pradėsi kurti savo taisykles arba kažkaip neigsi, kad čia niekas jų nežino, ar kažką panašaus, čia būsi iškart atmetas. Kaip čia paaiškinti... Na, jei atvykęs čia pradėsi diktuoti savo sąlygas. Tai tas pats, kaip kas nors ateitų į tavo namus ir sakyty, kad čia kažkaip negerai gyveni. Daryk tą, daryk aną... Tada būsi automatiškai atmetas. Kuršių nerija galbūt yra šiek tiek unikali, todėl turi šiek tiek apšilti, kad galėtum čia pradėti gyventi. Bet yra žmonių, kurie čia atsikelia arba turi čia tik vasaros vilą. Ir būna situacijų, kad jie bando nustatyti savo sąlygas, bet jos neatitinka čia ilgiau gyvenančių žmonių supratimo. Tai tokių situacijų yra nemažai.

Tokie vietiniai gyventojai kaip Olga pradeda jaustis itin atitrūkę nuo socialinių praktikų, kurias atneša atvykėliai. Su tuo susiję susvetimėjimo jausmai užpildo turiniu agresyvią ir stigmatizuojančią „invazinio“ kategoriją. Panašu, kad apsisprendimas gyventi Neringoje niekada nebuvo lengvas. Dalies vietinių gyventojų asmeninės istorijos liudija, jog net ir kelių gyvenimo dešimtmečių žmonėms nepakakdavo pasiekti visiškos integracijos jausmo. Tokį neįprastai ilgą integracijos laiką iš dalies gali lemti ir specifinė šios vietos geografija. Panašūs integracijos sunkumai aprašomi ir salų naujakurių tyrimuose (McKinlay, McVittie 2007; Hayfield, Schug 2019). Vis dėlto „invazinio“ etiketė yra gana nauja ir ji išryškina anksčiau mažai svarbiais laikytus klasinius skirtumus. Taigi, nors naujokų nepriėmimas Neringoje nėra naujas socialinis reiškinys, reikėtų atkreipti dėmesį ir į kintantį šių ilgalaikių įtampų socialinį kontekstą.

Bet prieš pereinant prie diskusijos šia tema, svarbu įvardyti dar vieną skirtumą, kuris Neringą atskiria nuo džentrifikacijos studijoms būdingų atvejų. Šiuose atvejuose socialinės segregacijos procesas dažnai baigiasi vietos gyventojų išstūmimu. Tačiau, kitaip nei šalyse, kur aprūpinimas būstu daugiausia priklauso nuo nuomos rinkos, Neringoje, kaip ir kitose Lietuvos

vietovėse, didžioji dalis gyventojų yra nuosavo būsto savininkai. Todėl neringiškiečiai, kitaip nei klasikinių džentrifikacijos studijų objektu tapusių užsienio miestų gyventojai, yra apsaugoti nuo tiesioginio iškeldinimo. Nepaisant to, jie kitais būdais patiria ekonominį spaudimą, kuris gali prisidėti ir prie apsisprendimo keisti gyvenamąją vietą. Ritos ir kitų neringiškių pasakojimuose matyti, kaip išskirtinio vietos statuso nulemtos aukštesnės paslaugų (pvz., statybos, san-technikos ir pan.) kainos sukelia nepatogumų vietos gyventojams. Pasak Rimos, jos negali būti pateisinamos vien didesniu šios nutolusios vietovės atstumu nuo kitų miestų. Aukštesnės kainos veikia atspindi tiekėjų lūkesčius, kad būsto tokioje vietoje savininkas yra turtingas ir todėl gali mokėti daugiau. Rita mano, kad tokie simboliniai antkainiai yra socialiai neteisingi, nes vietiniai gyventojai jų tiesiog negali sau leisti. Visgi pergalvoti savo gyvenamąją vietą senbuvių skatina labiau ne tiek ekonominis spaudimas, kiek vietoje matomi gyvenimo būdo pokyčiai. Nors būstą turintys vietos gyventojai yra apsaugoti nuo fizinio iškeldinimo, dėl gyvenimo būdo pokyčių vietos senbuviai savo gyvenamojoje vietoje ima jaustis kaip ne savo namuose – patiria simbolinio išstūmimo jausmus (Atkinson 2015). Vis dėlto tokius jausmus gali patirti ir naujakuriai. Čia apsigyventi pabandžiusiems naujakuriams, tokiems kaip Sigita, stigmatizacija, kurią žymi „invazinio“ etiketė, buvo tokia stipri, kad ji nusprendė palikti šią vietą. Taigi Neringos atvejis ypatingas tuo, kad leidžia naujai pažvelgti į šį miesto studijose išplėtotą socialinės segregacijos priežasčių ir pasekmių aiškinimo būdą. Čia džentrifikacijos proceso pasekmės kur kas labiau kontroversiškos, nei tai leidžia matyti šioje studijų srityje gana anksti įtvirtintas vienpusis „klasių kovos“ naratyvas. Neringoje besikuriantys antrųjų namų (ar vasarnamių) savininkai gali būti laikomi džentrifikacijos proceso dalyviais. Visgi savo poveikiu vietai jie labiau panašūs į naujų statybų sukeltą džentrifikacijos dalyvius (Davidson, Lees 2010). Įsikurdami tarp vietinių gyventojų jie nesukelia tiesioginės iškeldinimo grėsmės, tačiau savo buvimu ir vartojimo praktikomis paveikia aplinkinius, keisdami šiai vietai keliamus socialinius lūkesčius bei jos simbolines reikšmes. Visgi tyrimo dalyviai senbuviai taip pat pripažįsta, jog atsikeldami čia gyventi naujakuriai taip pat jiems atneša papildomų galimybių uždirbti pajamų, prižiūrint jų turtą ar teikiant kitas paslaugas. Be to, nuo tipinių miesto studijose aprašomų „džentrių“ jie skiriasi ne tik šiuo ambivalentišku poveikiu vietos ekonomikai, bet ir savo buvimo sezoniškuumu. Todėl, užuot tiesiogiai perkėlus „džentrifikacijos“ akademinio diskurso argumentus į šią vietovę, vertėtų klausti, ką stigmatizuojanti „invazinio“ kategorija padeda mums suprasti apie socialinius pokyčius Neringoje ir platesniame Lietuvos visuomenės kontekste.

DISKUSIJA IR IŠVADOS

Socialinės segregacijos procesai Neringoje ir jų sukeltos įtampos savitai išsiskiria iš džentrifikacijos studijoms įprastų atvejų. Kitaip nei klasikiniuose džentrifikacijos ir turistifikacijos studijų pavyzdžiuose, dauguma Neringos gyventojų gali išlaikyti savo namus ir išvengti iškeldinimo. Tačiau augančio gyventojų skaičiaus akivaizdoje šios vietos senbuviai patiria simbolinio išstūmimo jausmus. Vis dėlto „džentrių“ antplūdis čia yra sezoninis, o visus metus apsigyventi mėginantys naujakuriai turi susimokėti aukštą simbolinės stigmatizacijos kainą ir gali patys tapti išstumtaisiais. Taigi Neringoje matyti tiek džentrifikacijos procesams būdingų apraiškų, tiek ir esminių nuokrypių nuo jų. Stebint tokį neįprastą socialinės segregacijos veikėjų ir pasekmių derinį, pirmasis akademinis instinktas būtų skelbti atradimą – naują „mėlynosios“ arba „pajūrio“ džentrifikacijos rūšį. Vis dėlto tokia nauja vietos etiketė, kaip ir ankstesnės, mažai prisidėtų prie šių procesų aiškinimo. Standartinės džentrifikacijos diskusijos prielaidos taip pat nepadeda pateikti rekomendacijų, kokios viešosios politikos priemonės galėtų padėti išvengti nepageidaujamų šios socioerdvinės kaitos Neringoje pasekmių. Todėl

interpretuodami tokius pokyčius išgyvenančių vietovių socialinę realybę, turėtume pasitelkti kitus teorinius instrumentus. O Loic Wacquant pasiūlyta ir Pierre Bourdieu sociologijos sąvokomis besiremianti erdvės triada yra tinkama alternatyva produktyviai diskusijai plėtoti. Sekant šia metodologija, socioerdviniai pokyčiai turėtų būti interpretuojami per fizinės, socialinės ir simbolinės erdvės ryšius konkrečiame vietos kontekste.

Žuvininkystės aukso amžius Neringoje baigėsi. Šios nematerialios praktikos įpaveldinimas turėtų apsaugoti šių veiklų atmintį ir su ja susijusį kultūrinį kapitalą. Vis dėlto šio kapitalo nepakaks išspręsti darbo rinkos sezoniškumo ar šioje vietoje tvyrančių socialinių įtampų. Tam reikalingos kitos ekonominių veiklų įvairovę paskatinti galinčios intervencijos. Ekonominę restruktūrizaciją patiriančiose teritorijose paprastai stebimas besikeičiantis skirtingų grupių galios santykis apibrėžiant vietos reikšmes ir priimtinius gyvenimo joje būdus. Stigmatizuojanti „invazinio“ kategorija yra nedidelė simbolinės erdvės dalelė, tik viena iš kategorijų, kuriomis šios vietos gyventojai žymi „naują pasaulį“ ir jo gyvenimo būdus simbolizuojančius žmones. Tam tikra prasme tai yra ir būdas perkelti kaltę už sumaištį, kurią įnešė abstrakčios ir neapčiuopiamos – taigi ir nepakaltinamos – ekonominės restruktūrizacijos jėgos. Šios vietos senbuviams šių jėgų sukelti sunkumai yra labai realūs ir kasdieniai. Tokie vietiniai kaip Antanas nebesijaučia savi savo vaikystės vietoje dėl visiškai pasikeitusio gyvenimo būdo – naujajame pasaulyje jis jaučiasi svetimas. „Invazinio“ kategorija savyje talpina ir simbolinio išstūmimo jausmus, kuriuos patiria ir Rima, negalinti tapatintis su turtingų atvykėlių į šią vietą atnešamomis kasdienėmis elgsenomis. Ši kategorija taip pat žymi susierzinimą, kurį patiria Olga, įsiveldama į konfliktus su naujais vilų savininkais, siūlančiais nukrypti nuo čia nusistovėjusių bendravimo ir aplinkos priežiūros normų. „Invaziniai“ yra socialinis konstruktas, kurį „vietiniai“ gyventojai sukuria stebėdami naujakurių socialinius skirtumus. Žvelgdami į naujakurius iš savo socialinės pozicijos, jie pastebi neatpažįstamą gyvenimo būdą ir kitokį požiūrį į jų gyvenamąją vietą. Ši stigmatizuojanti kategorija mobilizuoja grupę ir tampa ginklu kovoje dėl *status quo* išlaikymo, tačiau niekaip nepaaiškina socialinių jėgų, kurios nulemia nepageidaujamus socialinius pokyčius. Visgi savo aiškinamąją vertę „džentrifikacijos“ ar „džentrio“ sąvokos, be tam tikro akademinio neutralumo, yra mažai kuo pranašesnės už kasdienę „invazinio“ etiketę.

Viena iš erdvių sąvokų, tokių kaip „džentrifikacija“, problemų yra netiesioginis suponavimas, jog šiose vietose stebimas socialinis gyvenimas gali paaiškinti ir pokyčius, dėl kurių kyla ten tvyrančios socialinės įtampos. Tačiau bet kuri vieta savyje talpina tik dalelę konkrečios visuomenės socialinės erdvės. Socialinė erdvė nėra poetinė metafora, bet analitinė sąvoka, kurią Pierre Bourdieu apibrėžė kaip objektyvią pozicijų struktūrą, kurioje kiekviena iš pozicijų apibrėžiama turimo kapitalo (pavyzdžiui, ekonominio ar kultūrinio) kiekiu bei proporcijomis (Bourdieu 2020). Ši erdvė yra reliacinė, o tai reiškia, kad skirtingų Neringos gyventojų pozicijos socialinėje erdvėje priklauso nuo bendros kapitalo struktūros bei jo pasiskirstymo Lietuvos visuomenės socialinėje erdvėje. Tai, ką stebime Neringos vietinių ir naujakurių pasakojimuose, visų pirma yra ekonominės restruktūrizacijos, iš esmės pakeitusios šalies socialinę erdvę, padariniai. Savitą Kuršių nerijos kraštą šie pokyčiai palietė savitai. Pastaraisiais dešimtmečiais žuvininkystė Neringoje prarado savo ekonominę ir kultūrinę reikšmę. Šių ekonominių pokyčių socialinis poveikis iš dalies primena deindustrializacijos poveikį miesto teritorijoms. Mažėjanti darbininkiškų profesijų paklausa ir paslaugų sektoriaus išsigalėjimas miestuose lemia ir erdvines tokių pokyčių išraiškas – patrauklesnių miesto vietų džentrifikacijos procesus. O tokiose vietovėse kaip Neringa šie globalūs ekonominiai procesai įgauna savitą išraišką. Sumažėjus žuvininkystės sektoriaus darbo vietų skaičiui ir mažėjant galimybėms uždirbti pajamas iš šios tradicinės profesijos, tokių galimybių pasiūlė paslaugų ir turizmo sektorius. Vis dėlto šio

sektoriaus Neringoje išskirtinumas yra jo sezoniškumas. Augant paslaugų sektoriaus reikšmei, vietos darbo rinka tampa itin priklausoma nuo sezono: ne sezono metu didelė dalis darbo vietų visiškai išnyksta. Todėl Neringos sėkmė, susijusi su jos, kaip išskirtinio kurortinio statuso, stiprėjimu, kartu tampa ir savotišku iššūkiu – sezoninių šios vietos gyventojų ir naudotojų augimas neprisideda prie šios vietos gyvybingumo išstisus metus.

Vienas iš galimų šios vietovės plėtros kelių galėtų būti „skaitmeninių klajoklių“ pritraukimas – tai asmenys, kurių profesija leidžia dirbti nuotoliniu būdu ir apsigyventi šioje atokioje vietovėje. Tokių naujakurių kaip Viltė ar Sigita profesijos yra iš tiesų palankios nuotoliniam darbui ir suteikė galimybes apsigyventi šioje nutolusioje vietovėje. Gausnesnis tokių gyventojų srautas galėtų įkvėpti naujos gyvybės sezoninę depopuliaciją išgyvenančiai teritorijai, kuriai būdingas jos charakterį taip ardantis darbo rinkos sezoniškumas. Tačiau Viltės ir Sigitos patirtys rodo, kad skaitmeniniai klajokliai čia veikiausiai taip pat susidurtų su neigiamu vietos gyventojų požiūriu bei „invazinio“ etikete pasireiškiančia stigmatizacija. Paradoksalu, tačiau didesnė tokios stigmatizacijos našta tenka ne tik sezoniškai vietą aplankantiems vilų savininkams, o tiems naujakuriams, kurie pamėgina šioje vietoje apsigyventi ilgesniam laikui. Būtent šie žmonės, galintys daugiausiai prisidėti prie ekonominės ir socialinės šios vietos plėtros, patiria didžiausią tokios stigmatizacijos našą. Toks naujakurių, kurie dažnai visgi sugeba įveikti šias kliūtis, stigmatizavimas menkai prisideda prie šios vietos bendruomenės plėtros. Esant tokioms aplinkybėms, skaitmeninių klajoklių pritraukimas vargiai galėtų būti laikomas vienintele ar pagrindine šios vietovės tvarios socialinės plėtros strategijos ašimi. Svarbu ir tai, kad Neringoje būsto kainos yra vienos aukščiausių Lietuvoje, todėl ši teritorija tampa sunkiai prieinama didelei daliai žmonių, siekiančių ne tik poilsiauti, bet ir gyventi. Griežtai saugomoje teritorijoje nekilnojamojo turto plėtra yra labai ribota, o pastaraisiais dešimtmečiais teritorijos plėtros strategija daugiausia buvo sutelkta į antrųjų namų (arba vasarnamių) pasiūlą. Todėl bet kokios rimtesnės ateities pastangos pritraukti naujų gyventojų į šią vietovę (ar išlaikyti tėvų namus paliekantį šios vietos jaunimą) turėtų apimti ir būsto politikos priemonės.

Akademinės diskusijos apie skirtingas džentrifikacijos rūšis iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti viliojančios savo panašių kontekstinių situacijų argumentais, leidžiančiais aiškinti vietos „džentrių“ motyvus ar atsikėlimo priežastis. Tačiau tokiose vietovėse kaip Neringa pasauliniai ekonominės restruktūrizacijos procesai sukelia labai specifines socialines įtampas. Iš tiesų Neringos kontekstas reikšmingai skiriasi ir nuo kitų Lietuvos ar užsienio pakrančių vietovių. Ne visuose jų ekonominė restruktūrizacija turėjo tokį gilų poveikį, o kai kurios vietovės sugebėjo išlaikyti žvejybos verslus bei suvaldyti intensyvų turistų antplūdį. Tokie pavyzdžiai galėtų tapti įkvėpimo šaltiniu formuojant tvarios pakrančių plėtros politiką. Nors ir ribotos apimties, šis tyrimas rodo, kaip socialinės, simbolinės ir fizinės erdvės ryšių analizė gali padėti tiksliau atskleisti socialinių jėgų poveikį kasdieniam gyvenimui. Tai nereiškia, kad akademinėse diskusijose apie džentrifikaciją paprastai aprašomos socialinės įtampos nėra aktualios Neringai. Veikia priešingai – dažnai jas sukelia giminingi globalūs pokyčiai. Vis dėlto bandydami giliau suprasti, kas vyksta tokiose vietovėse, į šias įtampas turėtume žiūrėti veikia kaip į antrinius simptomus. Socialinės, simbolinės ir fizinės erdvės santykiai kiekvienu atveju yra specifiniai. Todėl naudojant šią perspektyvą galima išryškinti vertingus interpretacinius skirtumus bei išvengti iš anksto nustatytų argumentų spąstų, kuriuos dažnai pasiūlo socioerdvinės kaitos teorijos. Būtent toks jautrumas socialiniam kontekstui gali prisidėti prie konstruktyvesnių įžvalgų ir tvaresnių pasiūlymų, kaip stiprinti socialinę sanglaudą nutolusiose vietovėse.

Literatūra

1. Alipour, H.; Vughaingmeh, E. M. 2010. 'Casino Gambling Tourism-A View from Community: The Case of North Cyprus (TRNC)', *Journal of Rural and Community Development* 5(3): 175–202.
2. Andrade, M. J.; Costa, J. P. 2020. 'Touristification of European Port-cities: Impacts on Local Populations and Cultural Heritage', in *European Port Cities in Transition: Moving Towards More Sustainable Sea Transport Hubs*, 187–204.
3. Anguelovski, I.; Connolly, J. J.; Garcia-Lamarca, M.; Cole, H.; Pearsall, H. 2019. 'New Scholarly Pathways on Green Gentrification: What Does the Urban "Green Turn" Mean and Where is it Going?', *Progress in Human Geography* 43(6): 1064–1086.
4. Arkaraprasertkul, N. 2019. 'Gentrifying Heritage: How Historic Preservation Drives Gentrification in Urban Shanghai', *International Journal of Heritage Studies* 25(9): 882–896.
5. Atkinson, R. 2015. 'Losing One's Place: Narratives of Neighbourhood Change, Market Injustice and Symbolic Displacement', *Housing, Theory and Society* 32(4): 373–388.
6. Bourdieu, Pierre. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
7. Bourdieu, P. 2020. *Habitus and Field: General Sociology*. Vol. 2 (1982–1983). Polity Press.
8. Brown-Saracino, J. 2007. 'Virtuous Marginality: Social Preservationists and the Selection of the Old-timer', *Theory and Society* 36: 437–468.
9. Brown-Saracino, J. 2010. 'Overview: The Gentrification Debates', in *The Gentrification Debates: The Reader*. New York: Routledge, 1–19.
10. Casado-Diaz, M. A. 1999. 'Socio-demographic Impacts of Residential Tourism: A Case Study of Torrevieja, Spain', *International Journal of Tourism Research* 1(4): 223–237.
11. Cheung, K. S.; Yiu, C. Y. 2022. 'Touristification, Airbnb and the Tourism-led Rent Gap: Evidence From a Revealed Preference Approach', *Tourism Management* 92: 104567.
12. Clapham, D. 2005. *The Meaning of Housing: A Pathways Approach*. Bristol: Policy Press.
13. Davidson, M.; Lees, L. 2010. 'New-build Gentrification: Its Histories, Trajectories, and Critical Geographies', *Population, Space and Place* 16(5): 395–411.
14. DeSena, J. N. 2006. "'What's a Mother to Do?'" Gentrification, School Selection, and the Consequences for Community Cohesion', *American Behavioral Scientist* 50(2): 241–257.
15. Füller, H.; Michel, B. 2014. "'Stop Being a Tourist!'" New Dynamics of Urban Tourism in Berlin-Kreuzberg', *International Journal of Urban and Regional Research* 38(4): 1304–1318.
16. Glass, R. 1964. 'Introduction: Aspects of Change', in *The Gentrification Debates: The Reader*, ed. J. Brown-Saracino. New York: Routledge.
17. Grevstad-Nordbrock, T.; Vojnovic, I. 2019. 'Heritage-fueled Gentrification: A Cautionary Tale from Chicago', *Journal of Cultural Heritage* 38: 261–270.
18. Hayfield, E. A.; Schug, M. 2019. "'It's Like They Have a Cognitive Map of Relations": Feeling Strange in a Small Island Community', *Journal of Intercultural Studies* 40(4): 383–398.
19. López-Gay, A.; Cocola-Gant, A.; Russo, A. P. 2021. 'Urban Tourism and Population Change: Gentrification in the Age of Mobilities', *Population, Space and Place* 27(1): e2380.
20. Maloutas, T. 2012. 'Contextual Diversity in Gentrification Research', *Critical Sociology* 38(1).
21. Maloutas, T. 2018. 'Travelling Concepts and Universal Particularisms: A Reappraisal of Gentrification's Global Reach', *European Urban and Regional Studies* 25(3): 250–265.
22. McKinlay, A.; McVittie, C. 2007. 'Locals, Incomers and Intra-national Migration: Place-identities and a Scottish island', *British Journal of Social Psychology* 46(1): 171–190.
23. Milano, C.; González-Reverté, F.; Benet Mónico, A. 2023. 'The Social Construction of Touristification. Residents' Perspectives on Mobilities and Moorings', *Tourism Geographies* 25(4): 1273–1291.
24. Ojeda, A. B.; Kieffer, M. 2020. 'Touristification. Empty Concept or Element of Analysis in Tourism Geography?', *Geoforum* 115: 143–145.
25. Parker, J. N.; Ternullo, S. 2024. 'Gentrifiers Evading Stigma: Social Integrationists in the Neighborhood of the Future', *Social Problems* 71(2): 437–454.
26. Phillips, M. 1993. 'Rural Gentrification and the Processes of Class Colonisation', *Journal of Rural Studies* 9(2): 123–140.
27. Safronovas, V. 2019. *Migrants and Refugees on the Curonian Split: Resettlement in the Mid-20th Century*. Vilnius: Vilnius Academy of Art Press, 2019.

28. Sequera, J.; Nofre, J. 2018. 'Shaken, Not Stirred: New Debates on Touristification and the Limits of Gentrification', *City* 22(5–6): 843–855.
29. Shaw, W. 2004. 'Heritage and Gentrification: Remembering "the Good Old Days" in Postcolonial Sydney', in *Gentrification in a Global Context*. Routledge, 58–72.
30. Simas, T. B.; Oliveira, S. A. L. C. D.; Cano-Hila, A. B. 2021. 'Tourismophobia or Touristification? An Analysis of the Impacts of Tourism in Poblenou, Barcelona', *Ambiente Construído* 21: 117–131.
31. Slater, T. 2006. 'The Eviction of Critical Perspectives from Gentrification Research', *International Journal of Urban and Regional Research* 30: 737–757.
32. Slater, T. 2017. 'Planetary Rent Gaps', *Antipode* 49: 114–137.
33. Smith, D. P. 2004. 'Studentification: The Gentrification Factory?', in *Gentrification in a Global Context*. Routledge, 73–90.
34. Strakauskaitė, N. 2018. *Juodkrantės kurorto „aukso amžius“: nuo susikūrimo XIX a. viduryje iki katastrofos 1945 m.* Klaipėdos universitetas. Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas. Klaipėda: Druka.
35. Wacquant, L. 2022. *Bourdieu in the City: Challenging Urban Theory*. John Wiley & Sons.
36. Willett, J. 2023. 'Counter-urbanisation and a Politics of Place: A Coastal Community in Cornwall and Rural Gentrification', *Habitat International* 141: 102935.

TADAS ŠARŪNAS

Tensions of Social Segregation in Neringa: What does the Label of an 'Invasive' Tell us About Relations of Social, Symbolic and Physical Space?

Summary

This chapter examines the social tensions resulting from rising social segregation in the Curonian Spit. The analysis of these processes shows a limited explanatory power of the gentrification debate or its derivative notions. Based on the case study of the Neringa city, the core of which is constituted of housing histories of new-comers and old-timers of this area, the article shows important contextual nuances of this place, which are important for understanding of the experience of socio-spatial segregation, as well as their causes and the effects. The old-timers of Neringa are observing changing lifestyles, which affect the symbolic meanings of this place. They experience feelings of symbolic displacement. At the same time, new-comers of the place are facing difficulties of social integration. They are labelled as the 'invasives.' With this case, study the reader is invited to critically revisit preconceived explanations of the main actors and outcomes of segregation processes outlined in gentrification debates. As a methodological alternative, the Bourdieusian triad of social space, symbolic space and physical space is suggested to explain socio-spatial changes in such areas.

Keywords: gentrification, social segregation, social space, stigmatisation